

Marina NABOK

Department of Language Training of Foreign Students
Sumy State University
Ukraine

**ОБРАЗ НАЦІОНАЛЬНОГО ГЕРОЯ В УКРАЇНСЬКОМУ
ФОЛЬКЛОРІ ТА ФОЛЬКЛОРІ МУСУЛЬМАНСЬКИХ
КРАЇН В КОНТЕКСТІ ЙОГО СПРИЙНЯТТЯ
СТУДЕНТАМИ З БЛИЗЬКОГО СХОДУ**

**The Image of the National Hero in the Ukrainian Folklore and the
Folklore of the Muslim Countries in the Context of its Perception of the
Students from the Middle East**

Abstract: In the article, based on a comparative analysis of Ukrainian folk dumas and folklore of Muslim countries, the peculiarity of perception by foreign students of the actions and deeds of heroes of folklore is analyzed. Determined common and different in their outlook, in particular, foreign students from the Muslim East who study at the Sumy State University, Ukraine, watched and listened to video audio recordings of the Ukrainian folk dumas *Cossack Golota*, *Marusia Boguslavka*, *Death of a Cossack in the Kodyma valley*, analyzed characters' images, expressed their understanding and attitude to their own actions compared with the heroes of the national works of their countries. Students from Iraq and Palestine in the Ukrainian people's mind are captured by the heroic struggle and death of the Cossacks for their homeland, which is especially close and understandable for them, because it causes peculiar reflections about their fate and the fate of their people. Similarity manifests itself in the appeal of the heroes to the forces of nature for help. In this case, we can talk about the initial world outlook (fetishism, animism) in the

folklore of the Ukrainian and Arab peoples. Students from Jordan pay attention to the fact that the heroes of the Ukrainian people's dumas are ordinary Ukrainians with a deep inner world, but in their national song the heroes are the king, the general and other highly-ranked officials. The attention of students from Turkey is attracted by the image of Marusia Boguslavka as a wise, devoted woman to her Sultan, who calms his heart, heals the soul, relieves suffering. If in Ukrainian folklore the defender is a man, then in the Kurdish folklore the national hero is a young girl. She is very brave, therefore appears as the image of a lion, a formidable wave, she leads an army. The article states that the national creativity of individual people is an important source in the study of the foundations of people's morals, ethics and aesthetics.

Keywords: folk art, дума, song, kobzar, national hero.

Інтерес до аналізу національних картин світу не випадковий в умовах багатокультурного суспільства. Сучасна молодь, іноземні студенти, школярі, мігранти, які приїхали в Україну з інших держав – це те покоління, чия соціалізація відбувається в атмосфері посиленого взаємовпливу культур, етнокультурного середовища, що впливає на формування їх особистості. Головне в цьому розмаїтті культур – зберегти самоідентичність, національну культуру, а це допомогло б людині не лише адаптуватися до умов професійної діяльності, але й до соціально-культурного життя вцілому.

Національний характер, етнічна самосвідомість героїв, система образотворення українських народних дум, арабських, курдських народних пісень досліджується у тісному зв'язку з ідейно-духовними та художньо-естетичними досягненнями сучасної гуманітарної науки, зокрема фольклористики, естетики, психології, культурології, літературознавства. Ідеї цих вчених покладено в основу розуміння духовного світу фольклорних героїв.

Розкрити типові риси національної вдачі героїв українських народних дум, арабських та курських народних пісень, що виявляються у своєрідному світосприйнятті і світорозумінні представниками цих народів навколишньої дійсності.

Українська пісенна творчість – одне з найцінніших духовних надбань народу за свою багатовікову історію. Як невід'ємна складова частина кращих набутків світу, вона посіла в них справді визначне місце, а українські народні думи та мистецтво кобзарів стали для європейських дослідників унікальним явищем, подібного якому вони

не знаходили у світовій культурі. Чужоземні дослідники, зокрема, підкреслюють багатство поетичних і музичних засобів народних дум та пісень, їх глибокий ліризм, гармонію поетичного слова і музики, природне поєднання яких створило довершеність, виразність творів народної поезії. Неповторність української пісенної творчості настільки захоплено сприймалась у світі, що пісні та думи не лише перекладали англійською (саме у зв'язку з популярністю козацтва та козацької теми, вперше зроблено переклади українських народних дум у США та Великобританії), румунською, чеською, польською та іншими мовами, але й переходили в побут і фольклор іноземців¹.

Тож українці мають дбати і примножувати свої духовні цінності і дієво популяризувати їх в інших країнах. Особливо це важливо сьогодні, коли в умовах глобалізаційних процесів питання розвитку, збереження та ознайомлення зарубіжної громадськості з нашими культурними надбаннями, зокрема думовим епосом та кобзарським мистецтвом, стає все злободеннішим. Багаті можливості для цього має вища українська школа, де навчаються іноземні студенти. З цією метою у групах іноземних студентів, які навчаються в медичному інституті Сумського державного університету, ми практикуємо їх ознайомлення з українською усною народною творчістю, насамперед з думами та піснями, що є вдячним ґрунтом для ознайомлення таких студентів з нашими культурними традиціями, минулим, особливостями національного характеру українців.

Так, наприклад, студенти із Близького Сходу прослухали записи дум *Маруся Богуславка*, *Козак Голота*, *Смерть козака в долині Кодимі* у виконанні Георгія Ткаченка та Дмитра Губ'яка. В українських народних думках та піснях студентів з Іраку захоплює героїчна боротьба та смерть козаків за рідну землю, що є особливо близьким і зрозумілим для них, адже викликає своєрідні роздуми над своєю долею та долею свого народу. Так, наприклад, студент четвертого курсу Рифаат (Ірак, група ЛС-913) засвідчує:

Я завжди готовий вмерти за Батьківщину, тому я буду жити вічно. Це моя земля, мої люди. За все це я віддаю душу. Аллах мене створив, і може взяти мою душу, коли потрібно. Ми будемо жити!... [архів автора].

---

¹ Г. Нудьга, *У колі світової культури*, Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2006, с. 440.

Тобто, студент бачить в українських козаках-лицарях своїх однопідданих, глибоко розуміє їх прагнення і поривання до свободи.

Для студента-курда Абдерахіма (Туреччина, група ЛС-916) смерть козаків в долині не є поразкою:

Навіть тоді, коли воїни не отримують перемогу, вони стають сильнішими. Не сьогодні, то завтра вони переможуть. Коли є ціль, то потрібно до неї йти. А смерть на полі бою – це ознака вічності життя [архів автора].

Як бачимо, в українських народних думках студенти, як і українські козаки, смерть сприймають як священну, як вияв вічності, незламності героїчного духу тих, хто гине на полі бою у боротьбі за свою батьківщину. В українців такі уявлення мають своєю природою давні вірування, коли народження і смерть усвідомлювались як явища тотожні. Смерть і біль вважались вічними супутниками людини, з якими вона повинна дружити. Тобто внутрішня природа людини сконцентрована в розумінні смерті «як передумови нового життя»². Тому, як зазначає Костянтин Черемський, від смерті не слід тікати, а потрібно шукати із нею взаєморозуміння³.

Близьким за духом для іноземних студентів є і герой думи *Козак Голота*⁴. Манера виконання кобзарем думи, урочистий, піднесений музичний її супровід спонукали студента Алсеюрі Ашрафа з Палестини (група ЛС-325) до певних узагальнень та висновків. Студент, зокрема, допускає, що саме таке виконання народної думи надихає воїнів на перемогу, вселяє віру у власні сили, дає впевненість у правильності своїх дій та вчинків:

У мене, навіть, виникло таке бажання, щоб кобзар так і про мене (нас) заспівав. Адже так співають про героїв, захисників своєї землі. А це почесно [архів автора].

Таким чином, перебуваючи в Україні, Ашраф думками поряд зі своїм народом, героями, які на цей час без нього відстоюють право

---

² Л. М. Копаниця, *Українська лірична пісня: еволюція поетичного мислення*, автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук, Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2001, с. 9.

³ К. Черемський, *Становлення і розвиток традиційного співоцтва на Слобідщині*, «Народна творчість та етнографія» 2006, № 5, с. 36–40.

⁴ *Українські народні думи. Том другий корпусу*, Харків-Київ: Пролетар, 1931, с. 8–10.

на свободу. Колективізм дій та вчинків – прикметна риса для палестинського народу. Яскравим свідченням цього є усна народна творчість. Так, наприклад, в арабській народній пісні *Про трьох чоловіків, які ідуть на смерть* увага зосереджена на почутті любові трьох воїнів Атти Альзеера, Фуада Хіджазі, Мохаммеда Джаджома до рідної землі. Вони перебувають у місті Наблус в темниці, чекають на страту. Для студента Сейфа Хдаіра (група ЛС-331) з Палестини вони є особливо близькими, адже родом ці безстрашні воїни з того ж міста, що й він сам. Зовнішній вигляд героїв не зображено, і це не випадково, адже головним для палестинців є сміливість, розум, любов до землі, ненависть до ворогів, непокора їм. «Головне для мене є не одяг героїв, а їх любов до рідної землі, бо вони знаходяться в камері саме через любов і відданість Палестині (архів автора)» – наголошує студент. Тому прагнення українського козака Голоти не до матеріального збагачення, а до здобуття слави-лицарства, Сейф добре розуміє. Якщо в українській народній думі *Козак Голота* діє герой-одинак, який перемагає татарина і славить поле Килиїмське, то в арабській народній пісні герої діють колективно. В ній переважає темна кольористика, що змінюється на світлу після смерті героїв, бо їх душі випромінюють світло. Всі герої пісні не хочуть бачити смерть один одного, тому кожен із них бажає померти першим. Просторово-часова модель народного твору простежується крізь збірний образ очей героїв, в яких відображується вся Палестина. Почуття етнічної єдності творять основу сюжету пісні: герої співпереживають за долю нації, помирають за волю як леви, що є символом мужності, сили, гордості, війни, влади, стійкості⁵. Образ лева є як солярним, так і люнарним символом. В якості солярного символу цей образ уособлює жар, світло, блиск, що, власне, й зауважуємо у цій арабській народній пісні. Герої в арабській народній пісні уподібнюються трьом зіркам, а після страти вони постають в образах трьох птахів, від яких йде світло. «А світло – це свобода» – з почуттям гордості пояснює далі студент. В курдського народу, наприклад, природний потяг до свободи відображено в іменах. Так, наприклад, жіноче ім'я Şine означає синій колір неба, яке є символом вільного життя. «Воно таке велике, безкрає, як і свобода» (архів автора), – пояснює Ахмет.

---

⁵ <http://symbolist.ru/animals/leo.html> [08.07.2019].

За арабськими віруваннями зірки – це помічники людей. Студент Халід Абусамра з Палестини (331 група) пояснює, що існує особлива зірка на ім'я Сурая, яка допомагає людям і вказує шлях до свободи. Аллах створив світ у якому співіснують добро і зло, ангели і демони. Тому зірки в уявленнях арабського народу символізують воїнів, які не допускають нечистим силам піднятися до неба та нашкодити Богові, адже злі сили не повинні слухати та знати про плани Аллаха. Згідно з народними уявленнями українців, зірки безпосередньо зв'язані з долею людини. Народна уява проектувала на них психологічні якості людини, моделюючи характерну для кожного індивіда ситуацію постійного вибору між добром і злом. Тому зірки, як духовні істоти-генії, можуть грішити, і тоді падають на землю і перетворюються в бісів. Той, хто першим стане на місце, куди впала грішна зірка (навіть звір, птах, комаха), захворіє нечистою хворобою. Таке місце непридатне для життя.

Своєрідним постає й образ воїна в курдській народній пісні *Bêrîtana*⁶. Це молода дівчина на ім'я Берітана. Вона постає в образі лева, очолює і веде за собою військо. У різних варіантах цієї пісні образ лева змінюється на образ хвилі, яка грізно нищить все довкола. Берітана є уособленням чоловічого і жіночого начал: дівчина сильна, як чоловік та одночасно жіночна, ніжна як троянда. Коментує Ахмет Ішим, студент 329 групи з Туреччини:

Саме ця молода дівчина вказала курдському народові шлях до свободи. Раніше наш народ не знав, як можна бути вільним, незалежним, жити по-іншому. Берітана стала для нас світлом свободи, вона – національна героїня [архів автора].

Серед курдів зовсім не поширене багатоженство. Ахмет так коментує роль жінки у суспільстві:

Жінка і природа мають один корінь. Природа дає нам хліб, овочі, фрукти тощо, так і жінка дає життя. Ми говоримо, що жінка «jîn» – це моє життя. Звертаючись до сестри чи дружини, ми кажемо «Xwişka min», «Jîna min» («моя рідна» у значення «та, яка дала життя») [архів автора].

⁶ <http://kurtce-muzik.blogspot.com/2012/03/sipan-xelat-beritan.html> [08.07.2019].

Студенти з Близького Сходу своєрідно сприймають жіночий образ Марусі Богуславки (українська народна дума *Маруся Богуславка*). Їх увага зосереджена на її діях, а саме, на звільненні своїх земляків й тому, що вона не втекла разом із невольниками. Такий вчинок українки студенти пояснюють її мудрістю і далекоглядністю. Наприклад, курд Абдерахім (Туреччина, 916 група) зазначає:

Дуже добре вона зробила, що відпустила земляків. А що не пішла з ними, теж добре. Коли б втекла з козаками, то султан обов'язково їх наздогнав би і знищив усіх. Та оскільки вона залишилася, то була вірогідність того, що він цей вчинок їй пробачить. Таким чином козакі успішно дістануться на рідну землю [архів автора].

Студент-турок Гьокальп Кайяпинар (Туреччина, 427 група), аналізуючи жіночий образ дівчини Марусі зауважує, що жінка для чоловіка-турка має належати тільки йому, він ніколи не допустить зради. І якщо б Маруся втекла від султана, то смерть для неї була б неминучою. Розуміння поняття «кохання» в турецькій мові відтворено в лексемах як почуття aşk (кохання → ерос), sevda (кохання → часто символізує нерозділене кохання), sevgi (кохання → симпатія), ruh (душа), gönül (серце / душа) і kalp (сердце → у фізіологічному значенні). В турецькому менталітеті кохання – «лікування/зцілення/вивільнення від страждань та суму»⁷.

Якщо увагу студента з Туреччини привертає образ Марусі Богуславки як мудрої, відданої жінки своєму султанові, яка заспокоює його серце, лікує душу, звільняє від страждань, то студент з Йорданії Мухамед Абу Хамеда (310 група) захоплений її сміливим вчинком. Для нього вона є прикладом для наслідування:

Ця дівчина не забула свою Батьківщину, ризикуючи своїм життям, вона відпускає невольників-українців додому. Вона дуже хороbra [архів автора].

Аналізуючи народну думу, студент робить висновок про те, що цей народний твір потрібно вивчати у школі. Звертає увагу Мохаммад й на те, що героями українських народних дум є прості українці з глибоким внутрішнім світом:

---

⁷ А. А. Айдын, *Методика исследования концепта «любовь» в русской и турецкой картинах мира (на материале произведений И. А. Бунина и Я. К. Бятылы)*, «Наука і освіта» 2014, № 7, с. 7.

У нас в Йорданії в піснях возвеличуються образи короля, генерала, керівника, але ніяк не простих, звичайних людей. Українці ж бережуть в пам'яті подвиги славних козаків, возвеличують їх у піснях. Хоробрими є не тільки чоловіки, але й дівчата [архів автора].

Студенти-іноземці глибоко співчують герою думи *Смерть козака в долині Кодимі*. Вони розуміють, що зміст його життя – це боротьба з ворогами. За право бути вільним на своїй землі козак платить зависоку ціну, адже він лежить «постреляний та порубаний». Його почуття і переживання виражають біль душі, бо смертельно поранений, він нездатний довершити свою мету. До того ж, його страждання – це розплата за власні гріхи. Скоєний козаком гріх «прихований». Він прокладає долину:

Бодай ты, долино Коди но, мхами, болотами западала,
 Щобъ у весну Божу нъколи не зоряла, не позоряла,
 Що я на тобъ третъй разъ гуляю,
 Въ тебе козацкоъ здобойчи собъ не маю;
 Первый разъ гулявь – коня вороного втерявь,
 Другъй разъ гулявь – товарища сердечного втерявь,
 Третъй разъ гуляю – самъ голову козацкую покладаю⁸.

Дерева, долини, яри для українців вважалися священними, бо в них оселялися духи Богів. Отже, заклинання долини Кодими – гріх. Та цей гріх козак має спокутувати. З іншого боку, його прокльони мають виправдання в тому, що в цій долині козак втратив свого «коня вороного» та «товарища сердешного». Подібний образ маємо і в арабській народній пісні *Заповідь мученика*⁹. Її герой теж страждає, але не через гріхи, а байдужість деяких палестинців до національних проблем. Адже на їх землю прийшов ворог, а вони не захищають її. Тому його душа страждає, і як снаряд може вибухнути. Адже ще з дитинства він готовий був померти за Батьківщину. Така смерть для нього почесна, бо ж вмирає він не в ліжку, а від меча. Герой арабської пісні не прокладає сили природи, як козак в українській народній думі, а навпаки, вони співпереживають та допомагають йому. Так, наприклад, дерева, ріки разом із ним переживають байдужість людей, сонячний ранок пророкує щасливий, переможний день, а небо, як рай, огортає його

⁸ Українські народні думи, op. cit., с. 147.

⁹ http://mawdoo3.com/شعر_عن_الشهيد [08.07.2019].

душу і сповнює легкістю. За релігійними арабськими віруваннями душа людини продовжує жити вічно саме на небі.

Світосприйняття та світорозуміння курдського народу теж засноване на єдності людини і світу, в основі якого лежить діалектика протилежностей. Сила, міць, потужність поєднуються з ніжністю, спокоєм, красою. Жіночі та чоловічі курдські імена відображають таке поєднання: Delal (ніжна), Xezal (красива), Rojin (сонце), Helbest (вірш, поема), Agir (вогонь), Aram (спокій) та інші.

Національного героя в образі молодої дівчини зображено і в курдській народній пісні *Zilan*¹⁰. Курд Мехмет Бешир, студент групи ЛС-329 з Туреччини, аналізуючи пісню зазначає, що образ дівчини *Zilan* подано паралельно з образом її бабусі. Дівчина дуже схожа на неї не лише зовнішньо, але й внутрішньо: «çavên te da xezaba dişmin» [риси обличчя, очі так схожі на бабусині], «kîna ev dilêvan ne bi meriv» [помстися їм за нас], «agir berdan reşan, usa bi sedan gund u bajar» [дочко моя, не забудь, що вони зробили з нами], – читаємо в пісні. Як пояснює студент, за курдською народною традицією образ старшої жінки в родині завжди вивершувався. До її порад, настанов завжди дослухаються. Тому не випадково в народній пісні онука так схожа на бабусю. Адже таким чином народ підкреслює тяглість родинних кровних зв'язків, силу духу, невмирущість ідей, що передаються з покоління в покоління. Така родина невмируща і є прикладом не лише для курдського народу, але й для світу цілому: «ne teni li nav gelê kurdistan belav bû li nav hemû gelê cîhan» [твої дії видно не лише в Курдистані, але й далеко за її межами].

Не випадково дівчину звати *Zilan* (означає «квітка», «земля»). Як пояснюють студенти, вид таких квітів росте високо в горах, між каміння, де, практично, немає землі, тому вони змушені боротися за життя. Ці квіти червоного та жовтого кольору. Червоний колір – символ вогню, жовтий – землі, поля. Традиційно образ землі для курдського народу є уособленням його любові до життя, циклічності буття. «Курдський народ цінує життя, співчутливий до болю інших, тому й бажає миру кожній нації» (архів автора) – наголошує Мехмет Бешир. Разом з тим, він непримиренний до ворогів, які хочуть забрати у нього волю. Відтак, воїн має бути достатньо сміливим, сильним, щоб навіть

---

¹⁰ <http://www.bakanzi.com/sarki-sozu-cevirileri/ciwan-ha> [08.07.2019].

одним поглядом показати хоробре серце і душу курда: «de zu bikin bi baweriya te xwar te serî hildan li hember dişmin» [впевнена у собі, вона стала перед ворогом так, щоб вороги боялися навіть її погляду]. «Перед стратою курда-воїна традиційно зображують усміхненим. Це є ознакою сили його характеру, непримиренності перед ворогом», – пояснює Мехмет Бешир.

Таким чином, усна народна творчість українського, арабського та курського народів є важливим джерелом у дослідженні їх національних картин світу, адже світосприйняття і світорозуміння фольклорних героїв засновано на суто національному розумінні основ народної моралі, етики, естетики. Це дає можливість у багатокультурному мовному середовищі краще зрозуміти один одного та входити в життя сучасного світу на своїх питомо національних духовних підставах.